

Enn Tarvel hoiatab liiga kergekäeliste etümoloogiseeringute ja laenuhüpoteeside eest, seda *-vere* näite varal.

Veel kord eesti *-vere* kohanimedest

Enn Tarvel
Ajaloodoktor

Vaevalt võib leida eesti kohanimeuurijat või asustusajaloolast, kes ei oleks tundnud huvi *vere-* lõpuliste kohanimedega vastu.

Arheoloog Artur Vassar avaldas 1966. aastal artikli "Millal ja kus tekkisid *vere*-kohanimed?" (19, 344–350). Sellega seoses märkis ta mulle, et kõik uurijad tahaksid selles küsimuses kätt proovida, et oma hüpoteesiga välja tulla. Nüüd, kolm aastakümnet hiljem on autor ise, endagi imestuseks, nii julge, et omaenda seisukohaga teaduslikust diskussioonist osa võtta.

Selle problemaatika kohta on tohtu hulk kirjatöid; hea kokkuvõtliku historiograafilise ülevaate eesti keeles annab Valdek Pall (14, lk 72–84). Neid saab jaotada kahte rühma (kui jätta kõrvale rahvaetümoloogilised seletused): a) filoloogilise ja b) asustusajaloolise argumentatsiooniga kirjatööd.

Mihkel Veske (1877) ja Lauri Kettunen (1913) tuletasid sufiksi *-vere* eesti sõnast *veer*, genitiivis *veere*. Kettunen seostas *-vere* aletagemisega (vrd soome *viertää* – aletada) (20, lk 83–95; 9, lk 48; 10, lk 166–170; 8, lk 272–273). Paul Alvre (1963) avaldas arvamist, et *veretoponüümide* hulgas moodustavad suure rühma kunagised *pere*-kohanimed (1, lk 219–224). Paul Ariste (1963) seostas *-vere* läti murdesõnaga *veris*, *vere*, *vera* (suur mets, lehtmets), mis oleval õigupoolest hüpoteetiline eesti laensõna ja osutavat aletamisele (2, lk 474–475). Asustusajaloolane Paul Johansen (1925, 1933) nõustus alemaateooriaga ning lisas, et *vere*-külad oleval adramaades hinnatuna keskeltläbi väiksemad ning seega ka nooremad (6, lk 58 jj; 5, lk 287). A. Vassar (1966) kahtles Johanseni dateeringutes, kuna suhteline suurus poleval selles seoses määrav, ning avaldas arvamist, et *vere*-kohanimed on tekkinud seoses põllu-

harijate asulate kujunemisega alates esimestest sajanditest pärast Kristust (19, lk 344–350).

Valdek Pall tõstab esile kolm momenti, milles uurijad oleval üksmeelsed:

- *-vere* oli algselt determinant, mis tähistas nimetatud objekti;
- see objekt ei olnud asustusühik;
- *vere*-kohanimedega tekkimine ja levik on seotud aletamisega (13, lk 72).

Siiski on küsitav, kas siin nimetatud üksmeelt saab kasutada tugiargumendina. Need kolm momenti (vähemalt kaks viimast) on ju puhthüpoteetilised ning seepärast on vaja, et toodaks tõelisi tõendeid.

Asustusajaloolise argumenteerimisviisi puhul on väljaspool kahtlust, et sufiks *-vere* lisatakse eelistatavalt isikunimedele. Mida enam külanimesid etümoloogiseeritakse, seda suuremaks kasvab nende toponüümide osa, mis on tuletatud antroponüümidest. Valdek Pall arvab, et kui *-vere* toponüümid oleksid

tõepoolest liitnimed *-vere* kui determinandiga, siis peaks see determinant olema sõna, mis märkis objekti, mida oli vaja tähistada pärisnimega (13, lk 236). Niisiis loodus- või asustusobjekt. Nagu Pall formuleerib: uurimisi peaks jätkama kolmnurgas loodus–asustus–keel. Ma ise tahaksin esitada hüpoteesi, et meil on tegemist toponüümiga tüübist: pärisnimi + asula (elukoht). Niisiis midagi analoogilist nagu läänemeresoome *-la* või germaani *-inge* või *-ryd*, *-röd* vms (13, lk 93; 7, lk 243; 15, lk 61, 86). Niisugustel juhtudel võiks ja peaks otsima ja küsima, kust see topoformant pärineb ja mida ta õigupoolest on tähendanud.

Läänemeresoome keeltes ei ole midagi sobivat. Kui mõelda laenuvõimalustele, tulevad skandinaavia keeled pähe. Tänapäeva islandi ja norra keeles on sõna *ver* resp. *vær*, mis tähendab kalastuskohta, kalapüügijaama või kaluriküla, ka merelindude haudeasundit või hüljeste lesilat (12, vg 4080; 4, lk 834). Tänapäeva rootsi keeles ei ole vastavat sõna, küll aga muinaspõhja keeles: *ver* tähendab kaljurahnu kalapüügiks mere ääres (21, lk 654 jj). Sellest samast tüvest *verja* (kaitmine, järelevalve) pärineb eesti ja soome laen *vari* resp. *varjo*, nagu arvatakse V. Thomseni tööst saadik. Püügipaika kutsutakse teda piiravate ja kaitsvate kaljurahnude järgi. Nii võiks oletada, et *ver~ -vere* on kunagi laenatud tarastatud, piiratud maatüki tähenduses.

Muidugi, raske on vastavat laenamist tõestada. Vastavate sõnade juures ei saa osutada põllumajandusliku asula tähendusele. Ei ole võimalik seletada *-vere* topoformandi levikut (ei läänemeresoome keeltes ega Eestimaa piirkondades), rääkimata laenamise aja ja laenamise ala määramisest, mis on ju alati äärmiselt raske. Jost Trier näitab, et indoeuroopa **uer* tähendab tarastust, kindlustatud asulat, tarastatud talu (17, lk 86; 18, lk 141). Aga sellest tarkusest on meil siiski vähe kasu, sest **uer* on ainult teoreetiline konstruktsioon ja vaevalt on mingi inimgrupp niisugust häälikukombinatsiooni selles tähenduses rakendanud oma tegelikus keelekasutuses. Laenamine, kui see toimus, pidi sündima mingil konkreetsel alal mingist konkreetselt keelest.

Tõsiasi, et konkreetselt laenamist pole

võimalik näidata, ei välista ometi laenamishüpoteesi. On päris ootamatuid laene, haruldastest, ebatavalistest sõnadest. Nii pole näiteks eesti sõna *mõök* (soome *miekka*) laenatud muinaspõhja sõnast *sverdr*, vaid hoopis haruldasest sõnast *mækir* (gooti keeles *mēki*). Isegi tähtsa asustustermini *küla* päritolu on ülimalt segane, selgete paralleelidega Kaug-Idas, altai keeltes (16, lk 254; 11, lk 1168). Selles, et mõned laensõnad ei esine kõigis lähedastes keeltes, pole midagi ebatavalist, näiteks soome keeles on selliseid balti laensõnu, mis pole eesti keeles tuntud (näiteks *keli*, teelud).

Lõpuks tahaksin veel hoiatada liiga kergekaeliste etümoloogiseeringute ja laenuhüpoteeside eest, seda *-vere* näite varal. Germaani keeltes esineb suur sõnaderühm *wehr* jms, mis tulenevad õigupoolest sellest samast rekonstrueeritud indoeuroopa tüvest **uer* ja millel on midagi tegemist kindlustusega, kaitsega, tammiga (pais, kalatõke) vm. Saksa murretes esineb koguni sõna *Wehr*, mis tähendab täisosa sarasest; veelgi enam, Põhja-Saksamaal, Hollandist Pommerini on tõestatud 14.–20. sajandil sõna *Were* esinemine talu tähenduses (3, vg 195). See kokkulangevus on ometi puhtjuhuslik, kuna see põhjaksaksa *Were* on tekkinud suhteliselt hilja terminist *Gewere*, *Währe* (vestituur, st omandi vormikohase ülekandmise akt).

Vt: *Enn Tarvel. Wiederum über die estnischen Ortsnamen auf -vere. – Time of Change in the Baltic countries. Essays in Honour of Aleksander Loit. Stockholm, 2000. 169–172.*

Kirjandus

1. Alvre, P. Kuidas on tekkinud vere-lõpulised kohanimed. Keel ja Kirjandus, 1963, 4.
2. Ariste, P. Veelgi vere-lõpulistest kohanimedest. Keel ja Kirjandus, 1963, 8.
3. Grimm, J., Grimm, W. Deutsches Wörterbuch, Bd. 14, Abt. I, Teil 1. Leipzig, 1955.
4. Hustad, T. Stor norsk-tysk ordbok. 2. reviderate utgave. Oslo, 1994.
5. Johansen, P. Die Estlandliste des Liber Censur Daniae. Reval-Kopenhagen, 1933.
6. Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter. Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd. 23. Dorpat, 1925.
7. Kepsu, S. Pohjois-Kymenlaakson kylännimet. Helsinki, 1981.

8. Kettunen, L. Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia. Sarja B, nide 90,1. Helsinki, 1955.

9. Kettunen, L. Lautgeschichtliche darstellung über den vokalismus des kodaferschen dialekts mit berücksichtigung anderer estnischen mundarten. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XXXIV. Helsinki, 1913.

10. Kettunen, L. Über die estnischen Ortsnamen auf *-vere*. Finnisch-ugrische Forschungen XIII. Helsingfors-Leipzig, 1913.

11. Mägiste, J. Estnisches etymologisches Wörterbuch IV. Helsinki, 1982.

12. Norsk riksmåls ordbok. Bind II. Annat halvbind. Oslo, 1957.

13. Pall, V. *L'em'ne*. Tallinn, 1977.

14. Pall, V. Põhja-Tartumaa kohanimed II. Tallinn, 1997.

15. Stahl, H. Ortsnamn och ortnamnsforskning. Uppsala, 1976.

16. Toivonen, Y. H., Itkonen, E., Joki, A. J. Suomen kielen etymologinen sanakirja II. Helsinki, 1958.

17. Trier, J. First. Über die Stellung des Zauns im Denken der Vorzeit. Nachrichten aus der Neueren Philologie und Literaturgeschichte. 3. Band 1940–41. Nachrichten von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. Neue Folge. Fachgruppe IV. Göttingen, 1941.

18. Trier, J. Rhythmus. In Studium Generale. Zeitschrift für die Einheit der Wissenschaft im Zusammenhang ihrer Begriffsbildungen und Forschungsmethoden. 2. Jahrgang. Heft 3. Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1949.

19. Vassar, A. Millal ja kus tekkisid *-vere* kohanimed? Keel ja Kirjandus, 1966, 6.

20. Veske, M. Ueber die estnischen Ortsnamen auf *-were* (im Deutschen auf *-fer*). Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft VIII, 4. Dorpat, 1877.

21. de Vries, J. Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Leiden, 1961.